УДК: 339.187.6

І.Я. Кулиняк
Національний університет "Львівська політехніка",
кафедра менеджменту організацій

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ РИЗИКІВ ЛІЗИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА РОЗРОБЛЕННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ЗНИЖЕННЯ ЇХНЬОГО РІВНЯ

© Кулиняк І.Я., 2008

Запропоновано класифікувати ризики лізингової діяльності машинобудівних підприємств на види: фінансові, комерційні, управлінські та ризики, пов'язані з предметом лізингу контрагента. На основі запропонованої класифікації відповідно до кожного виду ризику наведено заходи щодо зниження рівня ризиків лізингової діяльності машинобудівних підприємств.

Ключові слова: лізингова діяльність, підприємство-лізингодавець, підприємство-лізингоодержувач, підприємство-продавець (постачальник) предмета лізингу, ризики лізингової діяльності, предмет лізингу.

In the article it is suggested to classify the risks of leasing activity of machine-building enterprises on kinds: financial, commercial, administrative and the risks related to the contractor's leasing thing. It is given measures on decrease of level of risks of leasing activity of machine-building enterprises.

Key words: leasing activity, enterprise-leasinggiver, enterprise-leasingrecipient, enterprise-providor (supplier) of the thing of leasing, risks of leasing activity, thing of leasing.

Постановка проблеми

Ефективність здійснення лізингової діяльності залежить від правильності прийняття рішення про доцільність реалізації тої чи іншої лізингової операції з урахуванням її дохідності та ризику. Тому вибір оптимального варіанта ведення виробничо-господарської діяльності на засадах лізингу машинобудівними підприємствами повинен здійснюватися не лише на основі критеріїв ефективності, а й з урахуванням рівня ризику. Лізингова діяльність машинобудівних підприємств, як і будь-яка інша фінансово-економічна діяльність, зазнає впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, непередбаченість яких породжує різноманітність ризиків. Практика показує, що повністю усунути ризик неможливо, проте ризиком можна управляти, тобто використовувати різні підходи, що дадуть змогу деякою мірою прогнозувати настання ризикової події і вживати заходи щодо зниження ступеня ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання класифікації, оцінювання, управління та мінімізації ризиків лізингової діяльності розглядаються багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями: А. Аюпов, В. Міщенко, В. Рошило, Н. Внукова, О. Дорофеєва, О. Сухенко та іншими.

Більшість досліджень стосуються, як правило, аналізу ризиків лізингових компаній. Так, Ю. Колядюк [5] виділяє три групи основних фінансових ризиків лізингових компаній: ринкові ризики, кредитні ризики та ризики ліквідності. В окрему групу ризиків автор виділяє ризики, пов'язані з предметом лізингу контрагента.

У праці [4] ризики лізингової діяльності поділено на два види. Перший пов'язується з втратою або знищенням майна, яке є предметом лізингу, а другий вид ризику може проявитися у настанні тимчасової або постійної неплатоспроможності лізингоодержувача.

В.І. Рошило [7] виділяє такі види ризику, які притаманні лізингу: підприємницький (виробничий, майновий, фінансовий), політичний та природний ризики. Фінансовий вид ризику поділяється на підвиди: кредитний, валютний, страховий, процентний ризики та ризики втраченої вигоди.

Проблеми управління ризиками інших суб'єктів лізингових відносин, а саме підприємств-лізингоодержувачів, підприємств-продавців (постачальників) предмета лізингу, висвітлені недостатньо в економічній літературі. Фактично відсутня єдина несуперечлива система класифікації видів ризиків лізингової діяльності. Саме актуальність, теоретична і практична важливість проблеми, її недостатня вивченість саме для машинобудівної галузі, якій притаманні певні особливості, зумовили вибір теми дослідження.

Постановка цілей

Цілями статті є:

– класифікувати види ризиків лізингової діяльності машинобудівних підприємств;

– розробити заходи щодо зниження рівня кожного з видів ризиків лізингової діяльності.

Виклад основного матеріалу

В умовах становлення ринкової економіки в Україні дедалі більшого поширення набуває така форма фінансування, як лізинг. Від здійснення лізингових операцій переваги отримують усі сторони, залучені до цього процесу: лізингодавці, лізингоодержувачі, продавці (постачальники) предмета лізингу, комерційні банки (можуть виступати в ролі лізингодавця або кредитувати лізингодавця і бути гарантами угод), інші юридичні або фізичні особи, які є сторонами багатостороннього договору лізингу. Проте, функціонуючи в умовах нестабільності економічної, законодавчої, політичної ситуації, непрогнозованості поведінки контрагентів, неточності інформації тощо суб'єкти лізингової діяльності не можуть бути впевненими в отриманні стовідсоткового запланованого результату та у правильності вибраних методів здійснення виробничо-господарської діяльності. Сукупність факторів невизначеності спричиняє появу ризику, сутність якого полягає в імовірності виникнення збитків чи недоодержанні доходів порівняно з прогнозованим варіантом.

Відповідно до Закону України "Про фінансовий лізинг" від 11.12.2003 [1] машинобудівні підприємства як суб'єкти лізингової діяльності можуть бути:

– лізингоодержувачами (отримують право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця);

– лізингодавцями (передають право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу);

– продавцями (постачальниками) (передають лізингодавцю річ, що надалі буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу), тобто для реалізації продукції використовують посередників – лізингові компанії.

Варто зазначити, що для машинобудівних підприємств не допускається поєднання обов'язків суб'єктів лізингової угоди [7, с. 99–100]:

– лізингодавця та лізингоодержувача за договором лізингу;

– кредитора і лізингоодержувача предмета лізингу, за винятком зворотного лізингу.

Незалежно від того, роль якого з учасників лізингової діяльності виконує машинобудівне підприємство, воно так чи інакше зазнає впливу ризику. Проте як лізингоодержувачі підприємства зазнають впливу інших ризиків, ніж як лізингодавці. Машинобудівні підприємства, виступаючи безпосередньо у ролі лізингодавця, позбавлені ризиків посередників – лізингових компаній. Наприклад, лізингова компанія для фінансування купівлі предмета лізингу, залучаючи кредити з плаваючою відсотковою ставкою, а лізингові платежі отримуючи у вигляді фіксованої суми упродовж усього терміну дії лізингової угоди, може зазнати впливу відсоткових ризиків, тоді як машинобудівні підприємства, будучи виробником предмету лізингу, не наражаються на вплив цього ризику. Деякі види ризиків лізингової діяльності впливають однаковою мірою як на підприємство-лізингодавця, підприємство-лізингоодержувача, так і на підприємство-продавця: управлінські ризики, інфляційні ризики, ризики втрати, країнні ризики.

Для аналізу, оцінки та управління ризиками лізингової діяльності необхідно сформувати якісну систему класифікації видів ризиків на основі певних вимог. У літературі [6, с.50] сказано, що вимоги до класифікації ризиків могли б бути принципами і критеріями адекватного поділу і групування усього різноманіття ризиків.

На основі власних досліджень автора та аналізу наукової та науково-практичної літератури [4–8] можна сформувати систему класифікації основних видів ризиків лізингової діяльності машинобудівних підприємств (рис. 1).

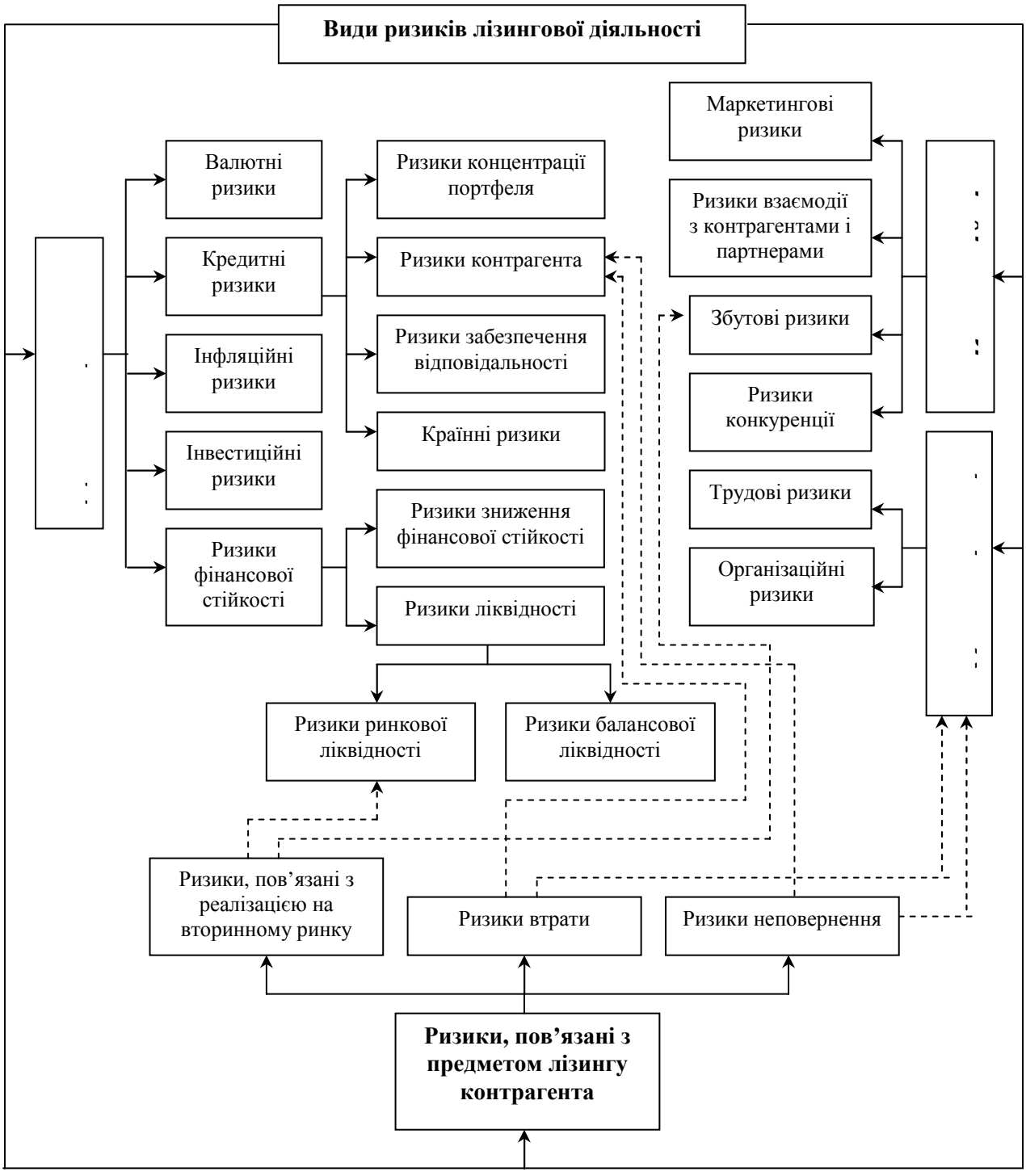

Рис. 1. Види ризиків лізингової діяльності машинобудівних підприємств

У економічній літературі фінансовий ризик трактується як ризик, що виникає під час здійснення фінансового підприємництва чи фінансових угод і пов'язаний з імовірністю втрат

фінансових ресурсів [2, 3, 6]. Лізингова діяльність як фінансова операція супроводжується фінансовими ризиками, які можна поділити на групи:

1) валютні ризики – ризики, які виникають під час розрахунків за лізинговою угодою в іноземній валюті і призводять до фінансових втрат внаслідок зміни курсу валют, наприклад, у період між укладенням лізингового договору і фактичним здійсненням лізингових платежів по ньому. Цей ризик характерний для експортного (імпортного) лізингу, лізингодавець та лізингоодержувач якого є резидентами різних країн і розрахунки здійснюються в іноземній валюті. Валютні ризики належать до спекулятивних ризиків, тому при втратах однієї зі сторін у результаті зміни обмінного курсу іноземної валюти інша сторона отримує додатковий прибуток, і навпаки;

2) інфляційні ризики – ризики, викликані непередбаченим зростанням вартості лізингових послуг внаслідок інфляційного процесу. Також суть цього ризику полягає в тому, що через високі темпи інфляції доходи, які машинобудівні підприємства отримують від надання обладнання в лізинг, можуть знецінитися у реальних цінах;

3) інвестиційні ризики – ризики, які виникають під час реалізації інвестиційного проекту на засадах лізингу і проявляються у недоодержанні або втраті прогнозованого прибутку;

4) кредитні ризики – ризики несплати лізингових платежів лізингоодержувачем відповідно до термінів та умов лізингового договору; імовірність втрат внаслідок нездатності партнерів виконати договірні зобов'язання, взяті за умовами лізингового договору.

Кредитні ризики охоплюють ризики концентрації портфеля, ризики контрагента, ризики забезпечення відповідальності, країнні ризики [5, с.12].

Ризики концентрації портфеля пов'язані із втратами через неефективне формування лізингового портфеля за допомогою диверсифікації. Низький рівень диверсифікації лізингового портфеля призводить до зниження ефективності діяльності та високого ступеня ризику.

Ризики контрагента виникають у разі неправильної оцінки кредитоспроможності партнера, відсутності повної інформації про його фінансовий стан. Важливою складовою цього виду ризику є ризик постачальника, який може проявлятися у поставці машинобудівними підприємствами неякісної продукції (або тієї, яка не відповідає умовам лізингового договору) та/або з порушенням термінів постачання.

Ризики забезпечення відповідальності – ймовірність втрат внаслідок зниження ринкової вартості предмета лізингу та/або додаткового забезпечення, труднощі з отриманням права власності на предмет застави тощо.

Країнні ризики полягають у неможливості контрагентів виконувати свої зобов'язання внаслідок державної політики країни. Факторами виникнення ризиків можуть бути дії держави соціального, економічного, правового, політичного спрямування. Особливо актуальними є країнні ризики, якщо суб'єкти лізингової діяльності перебувають під юрисдикцією різних країн.

5) ризики фінансової стійкості – ризики, пов'язані з порушенням рівноваги фінансового розвитку суб'єкта лізингової діяльності або незбалансованою ліквідністю його активів. Ці ризики охоплюють ризики ліквідності (ризики ринкової ліквідності, ризики балансової ліквідності) та ризики зниження фінансової стійкості. Ризик зниження фінансової стійкості генерується недосконалою структурою капіталу (надто великою часткою залучених коштів), що породжує незбалансованість обсягів потоків доходів і зобов'язань [6, с.128].

Під ризиком ринкової ліквідності розуміють ризик того, що ціна продажу товару буде значно нижчою від середньоринкової ціни на аналогічні товари. Для лізингодавців ризик ринкової ліквідності необхідно враховувати у разі продажу предмета лізингу на вторинному ринку. Якщо обсяг продажу є великим і/або термін, відведений на здійснення продажу, обмежений, то відхилення ціни продажу такого товару від середньоринкової ціни аналогічних товарів буде відчутним. Ризик балансової ліквідності проявляється у тому, що підприємство не може розраховуватися за поточними зобов'язаннями через відсутність достатнього обсягу високоліквідних засобів [5, с.13].

Комерційні ризики лізингової діяльності можна трактувати як ризики, пов'язані з імовірністю виникнення втрат під час надання лізингових послуг. Основні види комерційного ризику:

1) маркетингові ризики – ймовірність втрат внаслідок неправильної організації маркетингових досліджень і отримання неадекватних результатів досліджень;

2) збутові ризики виникають безпосередньо на етапі реалізації предмета лізингу (надання лізингових послуг);

3) ризики взаємодії з контрагентами і партнерами під час лізингових операцій. Цей вид ризиків може проявлятися у результаті співпраці машинобудівних підприємств з посередниками (лізинговими компаніями) або із партнерами за договором сублізингу, суть якого полягає в тому, що лізингоодержувач може передавати третім особам (лізингоодержувачам за договором сублізингу) у користування за плату на погоджений строк відповідно до умов договору сублізингу предмет лізингу, отриманий раніше від лізингодавця за договором лізингу [1];

4) ризики конкуренції – ймовірність втрат внаслідок непередбаченої поведінки на ринку лізингових послуг конкурентів. Конкурентами машинобудівних підприємств – лізингодавців є лізингові компанії, банки та інші фінансові установи, які надають обладнання (устаткування, транспорт тощо) в лізинг. Підприємства, які виробляють предмет лізингу, можуть безпосередньо надавати предмет за договором лізингу лізингоодержувачу, уникаючи посередників – лізингові компанії.

Управлінські ризики лізингової діяльності пов'язані із вибором та ухваленням управлінського рішення на різних рівнях управління лізинговим проектом. Управлінські ризики лізингової діяльності виникають на всіх етапах реалізації функцій менеджменту (планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання). Окремим видом управлінських ризиків можна виділити трудові ризики, які виникають внаслідок неякісної кадрової політики, слабкої організації трудової дисципліни, низької кваліфікації працівників та високої плинності кадрів, відсутності дієвої системи мотивування праці тощо.

Деякі з науковців [5, 8] виділяють окремо ризики, пов'язані з предметом лізингу контрагента, які є специфічними при здійсненні лізингової діяльності і кожен вид ризиків цієї групи пов'язаний із деякими іншими групами ризиків (рис. 1).

Ризики неповернення полягають в тому, що лізингоодержувач буде перешкоджати у поверненні предмета лізингу лізингодавцю (ризики контрагента).

Ризики, пов'язані з реалізацією на вторинному ринку, виникають у таких випадках:

– фактична вартість предмета лізингу вища від його ринкової вартості (збутові ризики);

– вторинний ринок має низьку ліквідність, тому предмет лізингу може бути проданий за ціною, яка істотно нижча від ринкової (ризики ринкової ліквідності).

Ризики втрати виникають як наслідок знищення чи пошкодження предмета лізингу внаслідок дії природних явищ та форс-мажорних обставин (пожар, повінь, землетрус, вибух) чи некоректних дій суб'єктів лізингової діяльності (ризики контрагента: знищення чи пошкодження під час перевезення на транспорті, крадіжка).

Крім специфічних ризиків (рис. 1), що притаманні лізинговій діяльності, машинобудівні підприємства – суб'єкти лізингової діяльності, – стикаються також із загальними ризиками, які притаманні усім підприємствам: політичні, правові, макроекономічні, податкові, ризики стихійного лиха (форс-мажорних обставин), операційні, часові тощо.

Ризиками можна управляти, тобто використовувати різні заходи щодо зниження їхнього рівня. За допомогою вивчення причин виникнення ризиків можна запобігти ризикам, уникнути їх чи вийти з ризикової зони.

У системі ризик-менеджменту машинобудівних підприємств можна виділити такі способи зниження можливих втрат від ризиків лізингової діяльності:

1) уникнення ризику, тобто відмова від здійснення тих лізингових операцій, які пов'язані з високим рівнем ризику;

2) передавання ризику – переведення можливих втрат, пов'язаних із реалізацією лізингової угоди, на третю особу: страхову компанію, особу поручителя;

3) прийняття ризику, що означає залишення всього чи частини ризику лізингової діяльності і покриття його за рахунок власних джерел або за рахунок збільшення розміру лізингових платежів чи ціни продажу предмета лізингу;

4) зниження ризику – вжиття заходів, що дають змогу знизити ймовірність настання несприятливого випадку чи зведення розмірів збитку до мінімально можливого рівня (табл. 1).

Рекомендовані заходи щодо зниження рівня ризиків лізингової діяльності машинобудівних підприємств

№ з/п	Види ризиків			Заходи щодо зниження рівня ризиків
1	2			3
1	**Фінансові ризики**			
	Валютні ризики			Прив'язка лізингового договору до валютного еквівалента у разі здійснення виплат лізингових платежів в іноземній валюті; урахування можливих змін валютних курсів; захисні валютні застереження
	Інфляційні ризики			Індексація суми лізингових платежів збільшенням їх на величину прогнозованої інфляції; товарно-цінові (індексні) застереження, які передбачають умову про індексацію цін на лізингові послуги на індекс інфляції; встановлення плаваючих лізингових платежів
	Інвестиційні ризики			Диверсифікація вкладень – розподіл інвестиційних коштів між різними, не взаємопов'язаними лізинговими проектами (або об'єктами вкладень); оптимізація структури лізингового інвестиційного портфеля
	Кредитні ризики	Ризики концентрації портфеля		Диверсифікація лізингового портфеля розширенням переліку клієнтів, видів об'єктів, які надаються в лізинг
		Ризики контрагента		Оцінка прибутковості фінансування лізингового проекту; аналіз фінансової платоспроможності лізингоодержувача; розподіл графіка лізингових платежів відповідно до фінансових можливостей лізингоодержувача; отримання застави або інших видів гарантій виконання умов лізингового договору
		Ризики забезпечення відповідальності		Надання гарантій позичальника у вигляді поручительства, гарантійних листів третьої сторони, страхових полісів лізингоодержувача на предмет лізингу; застава
		Країнні ризики		Аналіз інформації про країнні ризики з публікацій спеціалізованих організацій, консалтингових фірм (індекс німецької фірми "BERI", економічний журнал "Euromoney")
	Ризики фінансової стійкості	Ризики ліквідності	Ризики ринкової ліквідності	Страхування можливих втрат, які виникають внаслідок невідповідності ціни продажу товару і середньоринкової ціни
			Ризики балансової ліквідності	Оптимізація складу засобів за різним рівнем ліквідності; балансування структури активів та пасивів
		Ризики зниження фінансової стійкості		Оптимізація складу необоротних і оборотних активів і співвідношення власного та залученого капіталу
2	**Комерційні ризики**			
	Маркетингові ризики			Поглиблений маркетинговий аналіз і вивчення вже накопиченого досвіду з дослідницької проблематики
	Збутові ризики			Застосування різних видів диверсифікації сегментів збуту лізингових послуг
	Ризики взаємодії з контрагентами і партнерами			Ефективне ведення рекламної кампанії; створення бази даних про наявних і потенційних споживачів; аналіз інформації про партнерів; чітка організація процедури укладення контрактів
	Ризики конкуренції			Аналіз інформації про наявних і потенційних конкурентів; створення бази даних про конкурентів, їхню діяльність, наміри, тенденції розвитку, їхнє фінансово-економічне становище
3	**Управлінські ризики**			
	Організаційні ризики			Постійне функціонування системи стратегічного та оперативного планування лізингової діяльності; розроблення і контроль за дотриманням план-графіків надання лізингових послуг
	Трудові ризики			Удосконалення організаційної структури; прийняття дієвої системи мотивації праці; підвищення кваліфікації та додаткове навчання працівників

Продовження таблиці

1	2	3
4	**Ризики, пов'язані з предметом лізингу контрагента**	
	Ризики неповернення	Зазначення у лізинговій угоді відповідальності при недотриманні лізингоодержувачем своїх обов'язків, визначених лізинговою угодою та чинним законодавством
	Ризики, пов'язані з реалізацією на вторинному ринку	Страхування можливих втрат, які виникають внаслідок невідповідності фактичної і ринкової вартості предмета лізингу
	Ризики втрати	Зазначення у лізинговому контракті форс-мажорного застереження; страхування

Висновки

Сучасна теорія менеджменту містить цілу низку активних інструментів управління ризиками лізингової діяльності машинобудівних підприємств. Одне із основних завдань ефективного управління полягає в ідентифікації ризиків підприємств-лізингоодержувачів, підприємств-лізингодавців, підприємств-продавців (постачальників) предмета лізингу та вибір і застосування заходів мінімізації ризику. Наявність потужної системи управління ризиками лізингової діяльності на машинобудівних підприємствах має вирішальне значення для їхньої успішної та прибуткової діяльності.

Перспективи подальших досліджень

Розроблені у статті теоретичні аспекти класифікації видів ризиків лізингової діяльності машинобудівних підприємств, визначені причини їхнього виникнення та запропоновані заходи щодо зниження рівня ризиків будуть використані у подальших дослідженнях щодо формування системи та програми управління ризиками, розроблення процедур, методів і моделей аналізу та оцінювання ризиків лізингової діяльності машинобудівних підприємств у системі загального менеджменту.

1. Закон України "Про фінансовий лізинг" від 11.12.2003 // ВВР. – 2004. – № 15. 2. Вітлінський В.В., Верченко П.І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с. 3. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с. 4. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш. – 2002. – 570 с. 5. Колядюк Ю. Основные финансовые риски лизинговых компаний // Лізинг в Україні. – 2005. – № 5. 6. Лук'янова В.В., Головач Т.В. Економічний ризик: Навч. посібник. – К.: Академвидав, 2007. – 464 с. 7. Рошило В.І. Джерела фінансування інноваційного розвитку: Монографія. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2006. – 272 с. 8. Сухенко О. Управління ризиками лізингової компанії // Лізинг в Україні. – 2008. – № 1. – С. 11–14.